

OKO HRVATSKOG IZDANJA RIMSKOG RITUALA, TISKANOG 1893. GODINE

Ivan Ostojić

Ritual ili obrednik u latinskoj crkvi liturgijska je knjiga, prema kojoj svećenik podjeljuje sakramente i sakramentalije. Tokom vremena u istoj su knjizi dodavani posebni i novi obredi za procesije, razne blagoslove i zaklinjanja. Mnoge su mjesne crkve imale vlastite rituale. Među njima najveći je ugled uživao *Rituale Romanum*, koji je pod tim imenom prvi put izdan 1614. godine.¹ Jedan od njegovih prvih prijevoda bio je hrvatski, objavljen u Rimu 1640. godine. Preveo ga je isusovac *Bartul Kašić* (1578–1650), prevodilac s latinskoga, pisac hrvatske gramatike i jedan od prvih promicatelja jedinstvenog našeg književnog jezika. Tiskala ga je Propaganda.² Drugo je izdanje izašlo iz tiskare Andreole u Mlecima 1827. godine bez oznake prevoditelja ili urednika,³ a preveo ga je i nastojao oko njegova tiskanja hrvatski pisac i pozniji splitski biskup *Pavao Klement Miošić* (1786–1837).⁴ Ovdje će pak biti govor o tome, kako je došlo do trećeg izdanja.⁵

Splitski i makarski biskup *Marko Kalogjera* (1819–1888) uputio je 14. listopada 1869. godine dušobrižničkom svećenstvu svojih združenih dijeceza preko biskupskoga provikarijata u Trogiru i dekanatâ u Makarskoj, Splitu, Omišu, Sinju, Vrgorcu, Metkoviću i Imotskom na talijanskom jeziku okružnicu slijedećega sadržaja:

1 *Lexikon für Theologie und Kirche* VIII coll. 1327–1329, Freiburg 1963)

2 Potpuni hrvatski naslov glasi: Ritual Rimski istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu Popu Bogoslovcu od Druخته Yesusovae Penitenciru Apostolskomu – U Rimu, Iz Utiestenicae Sfet: Skupa od Razplodyenya S. Vierrae, 1640 = Ima i latinski naslov: Rituale Romanum Urbani VIII Pont. Max. iussu editum illyrica lingua – Romae es Typographia Sac. Congreg de Propag. Fide MDCXL

3 Potpuni naslov: Ritual Rimski utisten po naredbi S. Otca Pape Pavla Petoga a sada umnoxan i ispravljen po prisvetomu gospodinu nasemu Benediktu XIV u komu se nahode pomnjivo postavljena na ona koja se cine potribita Xupnicim za sluxbu od Sakramenata, za Blagoslove, i Zaklinjanja. – U Mleccima MDCCCXXVII utisten i dat na svitlost kod Frane Andreole.

4 *La Dalmazia Cattolica* god. IV br. 48 str. 387, Zara 1873.

5 U bilješkama ispod teksta označeno je svaki put tko je, kada i pod kojim brojem izdao odnorni spis citiran u ovom članku. Sve te spise, ako nije naznačeno drugačije, čuva *Nadbiskupski arhiv Split* sakupljene u poziciji br. 155 pod naslovom *Rituale 1869–1897*

„Osjeća se sve veća potreba novog izdanja hrvatskog obrednika (*del Rituale Illirico*) naslovljenog: *Ritual Rimski utišten po naredbi S. Otca Pape Pavla Petoga* itd. Neka se obznani područno svećenstvo, da se namjerava pretiskati rečeni obrednik lijepim slovima po suvremenom pravopisu. I pošto se dozna, koje bi se crkve i koji svećenici na nj predbrojili, neka se žurno saopći ordinarijatu i što prije dostavi popis pretplatnika”.⁶

Početak ožujka 1871. godine splitski ordinarijat obavještava o spomenutoj namjeri nadbiskupsku kuriju u Zadru i biskupske kurije u Šibeniku, Hvaru, Dubrovniku i Kotoru. Ujedno im javlja da se u splitsko-makarskoj biskupiji već skupilo nekoliko stotina potpisnika. Računajući da će cijena knjizi biti to manja, što bude veći broj pretplatnika te moli svaku dalmatinsku kuriju, da se propita i da ga obavijesti o broju pretplatnika na njezinu području. I to žurno, da bi se čim prije mogli poduzeti potrebni koraci za pretisak.⁷

Nato je zadarski nadbiskup *Petar Dujam Maupas* (1813–1891) odgovorio da se u njegovoj dijecezi prijavilo 60 članova, a može se pretpostaviti, da će se nakon pojave obrednika rasprodati još barem 30 primjeraka. Istodobno želi, da ga, prije nego predbrojke postanu obavezne, što iscrpnije obavijeste o namjeravanom izdanju.⁸ Hvarski biskup *Juraj Duboković* (1800–1874) odgovorio je da se njegov dušobrižni kler drži latinske liturgije i služi rimskim ritualom. Usprkos tome, odaziva se pozivu splitskog ordinarijata i sam se sa svoje strane predbilježio na 20 primjeraka.⁹ – U ime dubrovačkoga ordinarijata javlja kapitularni vikar *M. Giupanović* da je razaslao posebnu okružnicu svojem svećenstvu, a odazvala su se četvorica, koji će uzeti 6 primjeraka. Eventualne nove narudžbe saopćit će na vrijeme.¹⁰

U listopadu 1873. godine Kalogjera drugom okružnicom obavještava da se kod nekoliko tiskara propitivao za što bolje uvjete tiskanja rituala crnim i crvenim slovima, te je odlučio posao povjeriti splitskom tipografu *Antunu Zannoniju*. Zannoni bi preuzeo posao uz cijenu od 2 forinta po komadu. Format, novi pravopis i slova bili bi onakvi kakvi su na priloženom uzorku. Zato zadužuje dekane i ostale sabirače pretplatnika, neka od svakog sakupe po dva forinta te novac s popisom pretplatnika žurno prosljede biskupskoj kancelariji.¹¹

Nepotpisani dopisnik zadarskoga tjednika *La Dalmazia Cattolica* veseli se tiskanju novog izdanja rituala u Splitu, ali se ne slaže da se naprosto pretiska staro izdanje, nego predlaže da mu se isprave jezične nepravilnosti, a prijevod uspoređi s jednim od suvremenih latinskih izdanja odobrenih od Sv. Stolice. Ako se pri dijeljenju sakramenata ne smiju izgovarati formule na živom narodnom jeziku, po dopisnikovu mnijenju „najshodnije bi bilo, da iste budu tiskane (ako i latinicom) u crkvenom staroslovenskom

6 *Biskupski ordinarijat u Splitu (BOS)* 14. X. i 30. XII. 1869. br. 1991

7 *BOS* 3. III. 1871. br. 500

8 *Nadbiskupski ordinarijat u Zadru (NOZ)* 26. II. 1872. br. 373

9 *Biskupski ordinarijat u Hvaru* 20. III. 1872. br. 194

10 *Biskupski ordinarijat u Dubrovniku (DOD)* 22. V. 1871. br. 423

11 *BOS* 21. X. 1873. br. 1941

jeziku". Ali on to ne zahtijeva uporno, jer hrvatski prijevod rečenih formula u starom ritualu „prem da i nedoprinaša tiskane dozvole od duhovne Vlasti, porabom i dopuštanjem presv. Biskupâ naše pokrajine zadobio je kao mirnu privolu da se slovinska riječ sačuva u dijeljenju svetih Sakramenata”.¹²

Zadarski je nadbiskup Maupas zamjerio formatu. Novi obrednik treba da bude nešto manji da ga svećenik može nositi u džepu kad ide bolesniku.¹³ Barem da ne bude širi od onoga tiskanog na našem jeziku 1827. godine u Mlecima. Ako se novo izdanje bude u bitnom podudaralo s mletačkim, on će ga preporučiti dušobrižničkom svećenstvu svoje dijeceze. Uvjeren je da će se ispraviti pravopisne greške i gramatičke netočnosti te, gdje budž trebalo, jasnije izraziti latinski smisao.¹⁴

Tršćansko-koparski biskup, podupiratelj hrvatskih i slovenskih škola i novina, Slovenac dr. Jernej Legat (1807–1875)¹⁵ piše splitskom ordinarijatu da je čitao u slavenskom dvomjesečniku *Naša Sloga* obavijest o tiskanju novog izdanja rituala. Budući da jedan dio tršćanske biskupije uživa privilegij upotrebe slavenskog jezika u svetim obredima, pita da li će novi ritual odobriti crkvene vlasti.¹⁶ Nato mu splitski ordinarijat 29. prosinca 1873. godine odgovara da će rukopis biti predan tiskari tek pošto ga pregleda određeno povjerenstvo i odobri ordinarijat.¹⁷ Zanimanje tršćansko-koparskog biskupa za novo izdanje rituala potaklo je Kalogjeru te je istoga dana i pod istim brojem pozvao na pretplatu, osim tršćanskoga, još i biskupe u Krku, Senju i Poreču.

Tršćanska se biskupija za prvu narudžbu pretplatila na 12 primjeraka.¹⁸ – Senjsko-mo-druški biskup *Vjenceslav Soić* (b. 1869–1875) okružnicom je naredio da svaki župnik pretplati svoju župsku crkvu, dok će on za vlastitu upotrebu uzeti 5 primjeraka.¹⁹

Krčki biskup *Ivan Vitezić* (1806–1877), istaknuti branitelj hrvatskoga jezika i narodnih prava, zamjera stilu, jeziku i pravopisu dobivenog uzorka pa je mišljenja, da bi trebalo da prijevod isprave jezični stručnjaci uzevši pri tom u obzir i novu gramatiku o. Dragutina Parčića. Navodi da se krčki ordinarijat već dopisivao sa zadarskim, porečkim i tršćanskim o novom izdanju rituala, u kojemu bi osobito molitve i obrasci za sakramente bili pisani latinskim slovima, ali na staroslavenskom jeziku, zato jer je staroslavenski liturgijski jezik. Živi narodni jezik nije liturgijski pa je već papa Benedikt XIV zabranio na njemu recitirati sakramentalne formule. Ne bi bilo loše proučiti Kašićevo izdanje rituala i, ako se nade shodnim, njime se okoristiti. Za tu bi se stvar bilo dobro obratiti dru *Ivanu Črnčiću* (1831–1897), kanoniku hrvatske crkve sv. Jeronima u Rimu i tajnom komorniku pape Pija IX. Črnčić, naime, izvrsno poznaje i stari i novi sla-

12 *La Dalmazia Cattolica*, n. mj.

13 Isto su mišljenje o formatu novoga rituala izrazili i dušobrižnici sinjsko-triljskoga dekanata (*Dek. Sinj–Trilj* 8. XII. 1873. br. 172)

14 *NOZ* 4. XI. 1873. br. 1517

15 Dr JOSIP BUTURAC – Dr ANTUN IVANDIJA, *Povijest katolicke crkve među Hrvatima*, str. 271–272, Zagreb 1973.

16 *Biskupski ordinarijat u Trstu (BOT)* 19. XII. 1873. br. 2329

17 *BOS* 29. XII. 1873. br. 2456

18 *BOT* 5. I. 1874. br. 24

19 *Biskupski ordinarijat u Senju (BOSM)* 10. I. 1874. br. 36

venski jezik. Ništa bolje, nego kad bi ritual tiskala Propaganda. To bi više odgovaralo i svrsi i izdatim liturgijskim propisima i konstitucijama.²⁰ – Kalogjera je Viteziću zahvalio na opaskama i obećao mu da će se pobrinuti kako bi se pogreške što bolje ispravile.²¹

Napokon, porečko-pulski biskup *Josip Dobrila* (1812–1882), dobrotvor i preporoditelj istarskih Hrvata, nazivlje Kalogjerinu zanisao providencijalnom. Javlja mu da su se u porečko-pulskoj biskupiji i u susjednom dijelu tršćansko-koparske već prijavila 174 pretplatnika, a nada se da će se nakon tiskanja prodati još više primjeraka.²²

Apostolski vikar Hercegovine biskup *fra Andeo Kraljević* (1807–1879), kojemu se Kalogjera također obratio, odgovara da je pisao svima redovnicima. Budući da se oni pridržavaju latinskog obreda, prijavili su se samo za 6 istisaka.²³

Do svibnja 1874. godine sabrano je 546 pretplatnika. Među njima u splitsko-makarskoj biskupiji za 238, a u ostalim našim primorskim biskupijama i u hercegovačkom apostolskom vikarijatu za 308 primjeraka. Neki od naručitelja uplatili su odmah po 2 forinta za svaki primjerak, drugi su se obavezali netom dođu do novaca, a treći će podmiriti traženu sumu po primitku tiskanog rituala.²⁴ Predujmljeni novac splitski je ordinarijat pohranio kod kanonika *Andrije Matešana* (1825–1893), upravitelja glagoljaškoga sjemeništa u Pribu kod Omiša.²⁵

Nato je 25. svibnja 1874. godine Kalogjera upravio Kongregaciji obreda u Rimu pismo na talijanskom jeziku slijedećeg sadržaja: „Sveta Kongregacijo! Ne samo oni svećenici, koji po privilegiju Svete Stolice služe sv. Misu na glagoljskom jeziku, nego i vrlo mnogo ih iz latinskoga klera od nezapamćenih vremena su upotrebljavali i još danas upotrebljavaju ilirski ritual *Urbani VIII. Pont. Maximi jussu editum lingua illirica*, što je 1640. godine izdan tiskom Propagande u Rimu i zatim 1827. pretiskan u Mlecima. Budući da više nema primjeraka ni jednoga ni drugoga izdanja, ova je biskupska kurija spremila novo izdanje ovdje u Splitu. Međutim je doznala za odluku Sv. Kongregacije obreda od 23. svibnja 1835. godine, prema kojoj se ne bi smjele *formulae Sacramentales* izgovarati *vernaculo sermone*. U dvojbi da bi se ta odluka mogla odnositi i na slavenski jezik, u kojem je tiskan onaj ritual, molim Sv. Kongregaciju, da bi mi izjavila, može li se nastaviti izdanjem gore rečenoga rituala sa sakramentalnim formulama u narodnom jeziku. Upotreba toga rituala je od velike koristi i na edifikaciju slavenskome narodu, koji živi pomiješan s grčkoistočnjacima. Izjava, da je zabranjen običaj, koji je uveden od nekoliko vijekova, urodila bi teškom štetom za vjeru i pobožnost velikog broja vjernika slavenskoga jezika, koji je u stalnom napredovanju i književnom razvoju. Pun dubokoga poštovanja i pokornosti častim se obilježiti...”²⁶

20 *Biskupski ordinarijat u Krku (BOK)* 12. I. 1874. br. 17

21 *BOS* 26. I. 1874. br. 206

22 *Biskupski ordinarijat u Poreću* 25. IV. 1874. br. 355

23 *Pismo* od 26. I. 1874. kod *BOS* br. 290/1874

24 Popis se nalazi u poziciji 155 na papiru pod naslovom *Ristampa del Rituale Illirico* N. 1941

25 *BOS* 22. I. 1876. br. 131

26 *BOS* 25. V. 1874. br. 908

Komendator *Giuseppe Palomba Caracciolo*,²⁷ austrijski agent za crkvene poslove u Rimu, obavijestio je Kalogjeru da Kongregacija obreda zahtijeva da joj dostavi broj i datum odluke, kao i ime dijeceze, kojoj je ona upravila odluku o jeziku pri podjeljivanju sakramenata, što ju je citirao u gornjem pismu.²⁸ Nato je preko istoga agenta Kalogjera poslao Kongregaciji u prijepisu ove dvije njezine odluke:

4599. *An consuetudo dicendi in Comunione fidelium: Ecce Agnus Dei et Domine non sum dignus idiomate vulgari sit sustinenda, vel potius eliminanda utpote contraria Rituali et Missali Romano?*

Consuetudinem esse eliminandam. 23 Maji 1835.

5251. *Utrum in collatione Baptismi interrogationes possint fieri vernacule, vel, saltem vernacule iterari, postquam latine factae fuerint?*

*Negative quoad utramque partem. 12. Septembris 1857.*²⁹

Tim dvjema odlukama dodao je i treću iste Kongregacije te sve tri okružnicom razaslao dušobrižničkom kleru svojih združenih biskupija i naredio da ih točno izvršavaju. Ta treća glasi ovako:

5382. *An in Administratione Baptismi interrogationes, quibus respondere debet pater infantis, fieri possint vernacula lingua, quandocumque dictus patrinus latinam ignorat; an saltem interrogatio sermone latino facta, ut fert Rituale, illico in vulgarem transferre possit?*

*Negative ad utrumque juxta Decret. 12. Sept. 1857, die 31. Augusti 1867.*³⁰

Kalogjera koncem studenoga 1875. i neposredno i preko austrijske agencije u Rimu pozuruje Kongregaciju obreda da mu na rješenje njegove molbe od svibnja prošle godine izjavi kako nema ništa protiv novog izdanja rituala.³¹ Nato mu spomenuta agencija javlja da je Kongregacija *de Propaganda fide* vratila molbu Kongregaciji obreda koja sada zeli imati jedan primjerak starog rituala na slavenskom jeziku kako bi ga mogla proučiti.³² Kalogjera je uputio agenciji zatraženi primjerak u ožujku 1876. i zamolio da mu stvar ponovno požuri. U listopadu iste godine pod istim brojem i istim putem po treći put uzalud traži rješenje.³³

Nakon daljnje dvije godine čekanja obraća se uglednom piscu, Makaraninu, *Msgru Lujidu Cezaru Pavišiću* (1823–1905), koji se tada nalazio u Rimu, da mu pomogne. Od njega Kalogjera dobiva u srpnju 1878. izvještaj i konkretne sugestije. Pavišić je, naime, odmah stupio u dodir s agentom Palombom, bio je i kod Kongregacije obreda, ali mu ni Palombo ni kongregacija nisu dali povoljan odgovor. Međutim, u Rimu se susreo

27 BOS 21. V. 1878. br. 1000

28 I.R. Agenzia per gli affari Ecclesiastici della Monarchia Austriaca (Ag Aus) Roma 19. VI. 1874. br. 375

29 BOS 24. IX. 1874. br. 1568

30 BOS 29. IX. 1874. br. 1638

31 BOS 30. XI. 1875. k br. 908/74

32 Ag Aus 24. I. 1876. br. 111

33 BOS 17. III. i 19. X. 1876. br. 208

sa zadarskim nadbiskupom Petrom Maupausom, koji se došao pokloniti novoizabranom papi Leonu XIII. Maupas je, piše Pavišić Kalogjeri, shvatio da je poduzeti pothvat vrlo važan za čitavu Dalmaciju i živo ga je pretresao s kardinalom Simonijem, koji je prefekt Propagande. Izložio mu je kako se tu ne radi o nekoj novotariji, jer je Sv. Stolica priznala dalmatinskim crkvama posebni hrvatski ritual tiskan još 1640. godine, i to u Propagandinoj tiskari. Tom je prilikom kardinal dao Maupasu slijedeći savjet.

Bilo bi dobro da se on kao dalmatinski metropolita u ime svoje i svih svojih biskupa sufragana obrati Propagandi, izloži joj povijest hrvatskoga rituala i izrazi želju, da bi ga Sv. Stolica preko Propagande, saslušavši Kongregaciju obreda, dala pretiskati u Rimu uz potrebite prethodne pravopisne i možebitne jezikoslovne preinake. Te bi preinake izvršile osobe koje bi *ad hoc* izabrala Kongregacija. Tako uredeni hrvatski ritual bio bi posebnim breveom propisan za crkve, koje u Dalmaciji i na Kvarnerskim otocima uživaju pravo njime se služiti u podjeljivanju sakramenata i drugih crkvenih i vjerskih obreda.

Da bi se željeni cilj postigao, Pavišić smatra potrebitim da se svi dalmatinski biskupi obrate metropolitu u Zadru, a on da svoj konkretni prijedlog baziran na njihovim pojedinačnim molbama podastre Propagandi, koja bi tada udijelila ono, za čim se već toliko godina čezne. Izgleda, naime, da taj predmet spada više u kompetenciju Propagande, nego Kongregacije obreda. Vjerojatno je, dodaje Pavišić, zadarski nadbiskup u tu svrhu već pozvao svoje sufragane. Ako pak to nije učinio, možda je htio počekati da splitsko-makarski biskup, koji se u ovom poslu već obratio Kongregaciji obreda, prvi pokrene zajedničko pitanje.³⁴

Biskup Kalogjera je u veljači slijedeće 1879. godine obavijestio svoje svećenstvo da su pregovori upućeni Sv. Stolici, njegovim nastojanjem, kad je posljednji put bio u Rimu, dobro napredovali i da će hrvatski obrednik biti doskora tiskan troškom i radom Propagande. Poziva pretplatnike, koji su uplatili pretplatu, da dodu u kuriju podići svoj novac.³⁵

Novac je bio vraćen, ali se još dugo ništa nije poduzimalo. Osam godina nakon spomenute vijesti o skorom Propagandinom izdanju, tj. sredinom 1886. upućuje sarajevski arhidakon *Josip Bezić* (1816–1918) Kalogjeri pismo u ime svojega nadbiskupa *dr. Josipa Stadlera* (1843–1918). U tom pismu poduzetni nadbiskup predlaže da splitski, dalmatinski i ostali naši biskupi prihvate ritual, kojeg je on sastavio i kojeg kani, uz pristanak svojih sufragana, tiskati za Bosnu i Hercegovinu.³⁶ Kalogjera mu odgovara da ne može pristati na prijedlog, jer bi se uskoro u Rimu trebao tiskati hrvatski ritual, koji je već ispravljen prema dogovoru dalmatinskih ordinarija.³⁷

34 BOS 21. V. 1878. br. 1000

34a Pismo L.C. Pavišića od 2. VII 1878. BOS br. 1272/78 u poziciji 230

35 List biskupije spljetske i makarske g. 1879. br. 2 str. 14. Spljet

36 Pismo Josipa Beziću od 26. VI. 1886. kod BOS k br. 2026/1886

37 BOS 22. VII. 1886 br. 2026

Međutim, krajem 1888. godine biskup Marko Kalogjera umire, a da nije doživio plod svoje dvadesetogodišnje brige, koja je prešla na njegova nasljednika *Filipa Franju Nakića* (1837- 1910).

Donosimo ovdje najprije jedan dio iz pisma *Dragutina Parčića* (1832-1902), filologa i kanonika kod hrvatske crkve sv. Jeronima u Rimu, što ga je u ožujku 1891. godine iz Rima upravo biskupu Nakiću, u kojem je riječ o tiskanju rituala: „Odgovaram ukupno i na Vašu dopisnicu od 4. Siečnja, i na podulji štovani list od 14/2. Najprije o Ritualu. Veliku potrebu, da se pretiska jednoličan Ritual po Rimskom Obredu svi Biskupi, kao i Vi, priznavaju, ali svi nekako otežu, pak dok smo u tako neizviestnu stanju, a knjige na prodaju neima, nije ni čudo da nastaje sve to veća pometnja i kaos među svećenici, koji se moraju nječim poslužiti, da svagdanjoj potrebi zadovolje. U tom smislu ja sam uvjeren da ćete Vi učiniti veliku uslugu narodnoj i crkvenoj stvari, kad se za moju ponudu svojski zauzmete. Što se tiče ovdje u Rimu ja sam stalan da ćemo uspjeti; to će bit moja skrb, kad budem imao rukopis pregledan i odobren od dvaju tamošnjih Biskupa, ujedno sa izraženom njihovom željom i preporukom od prilike ovako, kao u priloženom listiću. Ja sam dakle nakan poslati Vam poštom svoj rukopis, puštajući se na Vas, da uredite kako Vam se najbolje svida. Imam ipak nješto primjetiti, a to je: Da što se tiče slovničkih formâ moja je želja neka ostanu ovako nepromijenjene, jer meni se čine najsgodnije za crkvene knjige, nisu onako neizviestne i izložene promjenam, kao noviji posrbljeni dočeti dativa pl. na *im, am, ima* itd.; a pak se i sudaraju s onimi što su rabljeni u skupnom „Malom Katekizmu“ za Dalmaciju. Rječ *Gospod* posvećena od starine puno bolje dolikuje kad je govor o Bogu, nego novija *Gospodin* preveć obćenita smisla. Prevod Psalama tako sam udesio (dakako po Vulgati) da bude ujedno i odgovarao smislu, koji daju glasovitiji Komentatori, a osobito *Martini*. Inače, ako Vam se bude činilo da nije najbolje izražen smisao latinskoga izvornika opaziti ćete, samo da budemo dosljedni, gdje god se to isto povraća. U obće ja sam imao pri ruci najnovije izdanje latinskoga Rituala Pustetovo (Ratisbona 1888), i prema tomu sve udesio. Molim samo, da se, koliko je moguće, pozurite; a za tisak, i dotični trošak, ja ću misliti, hoće li Propaganda uraditi na priček da se izplati, ili drugačije; razumije se pak, da prije nego budemo na čistu, da Sbor obreda ne kani praviti poteškoća, ne bih se nikako usudio dati djelo pod tisak. Pismene izjave nemojmo očekivati, jer te neima nijedno dojakošnje izdanje našega Rituala; ali zadovoljit ćemo se na = Nihil obstat = od dotična crkovnoga poglavarstva“.³⁸

Iste 1891. godine u svibnju Parčić ponovno piše Nakiću: „Žurim se dati odgovor na Vaše po me vrlo laskavo pismo od dne 10 tekućega. Milo mi je, da su se naše misli sudarile, jer sbilja ja sam izerpio iz Priloga k najnovijem Ritualu odobrena do god. 1888 dovoljno Blagoslova, što mogu kod nas trebovati svećenikom, pa sam je i preveo.. Ja znam, da tamo imade još, prema mjestnim običajem, i po koji osobiti blagoslov, kao na pr. Veliki blagoslov Polja sa Evangjelji, kako je tiskan u Pištularu, pak za ribarske mreže, i još koješta; ali ja nemam za to latinskoga izvornika. Ako Vi znate da se može i na čisto takova odobrena od Sv. Stolice, mogli biste mi dostaviti“.³⁹

38 *Pismo Dragutina Parčića* od 3. III. 1891. u poziciji 155 b.b.

39 *Pismo Parčića* od 18. VII. 1891. BOS br. 1860

Nakić je uskoro primio od Parčića najavljeni rukopis i dostavio ga o. *Gabri Puratiću* (1831–1905), bivšem provincijalu franjevačke provincije Presv. Otkupitelja, da ga pregleda „sa svakoga pogleda“ i o tome izvijesti.⁴⁰ Puratić je Nakiću koncem lipnja iste godine između ostaloga ovako iz Makarske odgovorio: „Privod⁴¹ je u obće dosta dobar, te, kad bi se radilo o kakvoj privatnoj knjizi, mogli bi se pustiti da ju privodilac pod svojim imenom obilodani. Nu druga je stvar o privodu knjige, koja je javni crkveni zakonik za opravu svetotajstva i bogoslužja. Za ovakvu knjigu hoće se privod usve i posve viran izvornom tekstu, hoće se svistan izbor naziva i izraza prama smislu crkvene terminologije a po duhu i skladnosti jezika u koji se privodi: da se smislu izvornoga teksta ništa ne uzmakne, ni primakne, a da se u bogoštovnoj službi ne uvedu u običaj neizpravni oli nespretni izrazi, koje bi kašnje teško bilo popraviti. Nazočni privod, kao privod *Rimskoga Rituala*, ne odgovara kako bi tribalo, svim spomenutim uvitim te mišlim da potribuje popravaka i izmina pria nego se odobri kao službena knjiga za crkvenu porabu. Za podkripu svoga mnjenja, usudujem se podastriti Vašoj Prisvitkosti u priloženu privitku opazke odnoseće se na same prve listove dotičnoga rukopisa, toli obzirom na smisao, koli na jezik“.⁴²

Te opaske Nakić je vratio Puratiću s molbom da ih protegne na cijelo djelo i sve mu ponovno dostavi.⁴³ Vraćajući Nakiću Parčićev rukopis, Puratić je priložio svoje opaske i najavio svoj novi prijedlog:⁴⁴ sve bi se poteškoće oko izdavanja i odobrenja tako žurno potrebita rituala svladale redakcijom jednog rituala na staroslavenskom liturgijskom jeziku štampanog latinskim pismenima. Ako bi se ritual ipak trebao prevesti na narodni, govorni hrvatski jezik, pristao bi da se pri tom upotrijebi ikavština, kojom se govori u zadarskoj, šibenskoj, splitskoj i hvarskoj biskupiji, a ne ijekavština.⁴⁵

Ovdje pripominjemo da se zadarski nadbiskup *Grgur Rajčević* (1826–1899) u pismu Nakiću složio da Parčić uredi novi ritual, jer je za to sposoban kao vrstan poznavalac jezika. Osim toga on se stalno bavi liturgijskim knjigama, tako da mu je papa više puta povjerio slične poslove i najposlije novo izdanje glagoljskog misala.⁴⁶

Parčić, međutim, požuruje pregled svoga rukopisa i Nakićevo odobrenje: „Evo je na izmaku godina dana, od kad sam poslao tamo svoj Rukopis Rituala, te već i želio bih stogod izvjestna saznati, je li se pregledavanje od strane dotičnoga cenzora dovršilo, i može li se nadati Vašemu odobrenju. Pokle je preuzv. Raičević postao zadarskim nadbiskupom ja sam i njemu o stvari pisao, i natuknuo da bi sporazumno s Vami i on pristao, te čim skorije podastro ovdje u Rimu na dotičnu mjestu Rukopis, od prilike

40 BOS 8, V, 1891, br. 1222

41 U ovoj riječi i svugdje, gdje je u ovom njegovu pismu ikavsko *i* refleks staroslavenskoga *jata*, Puratić na slovo *i* stavlja dvorogi znak, upravo onakav kakav mi stavljamo kod *č* ili *ž*. U slijedećim pak pismima na istim mjestima mjesto *i* s rogovima Puratić stavlja znak sličan sitnoj brojei 6 s točkom nad okomitom hastom.

42 Pismo f. *Gabre Puratića* od 28. VI, 1891 BOS k br. 1747

43 BOS 11, VII, 1891, br. 1747

44 Pismo f. *Gabre Puratića* od 16. IV, 1892, kod BOS k br. 1032

45 BOS 20, IV, 1892, br. 1032

46 Pismo nadbiskupa *Rajčevića* od 30. I, 1892, u poziciji 155 b.b.

s onom izjavom Vašom i njegovom, kako sam bio spomenuo u svojem listu. Neću ni pošto posumnjati da je Vaše mnijenje drugačije, nego što ste mi bili pisali, premda mi je ovdje *prof Katalinić*⁴⁷ nešto drugo pričao o Vašoj nakani; kao da biste voljeli da bude sav Obrednik staroslovenski. To pitanje sada nakon dvjestogodišnje porabe čini mi se da ne bi bilo na svom mjestu, a možda i pogubno za samu stvar: ni ja sam, koji sam inače i dušom i tielom za staroslovensku, ne bih mogao takva predloga zagovarati.“⁴⁸

Istoga dana (20. travnja 1892.) kad je Parčić iz Rima pisao to pismo Nakiću, Nakić je u Splitu napisao pismo za nadbiskupa Rajčevića u Zadru, u kojemu se slaže sa stano- vištem Puratića i šalje mu Parčićev rukopis.⁴⁹ Iz čitavog Nakićeva postupka čini se da on, koji je u Splitu bio agilni pokretač katoličkoga tiska (tiskare, novina, knjižare), ovdje oklijeva. Možda bi se tome smjelo tražiti uzrok u Nakićevoj predanoj službi crk- venom autoritetu, za koji je držao, da mu nije po volji objavljivanje jedne obredne knji- ge na taj način. Bojažljivu Nakićevu savjest u tom smjeru otkriva nam posjetnica *kar- dinala Aloisi-Masella*, nadena u splitskom nadbiskupskom arhivu među spisima koji se bave novim izdanjem rituala. Na njoj se 9. lipnja 1896. (a to je bilo treće godine nakon što je bio tiskan taj ritual) bez potpisa saopćava, da *papa Leon XIII* pristaje na Nakiće- vu želju s obzirom na (sakramentalne) formule, ali o toj papinoj koncesiji ne će biti ob- javljen nikakav dekret.⁵⁰ Ta nam posjetnica ujedno objašnjava zašto Kongregacija obreda, usprkos brojnom požurivanju, nije htjela dati Kalogjeri nikakav službeni odgo- vor na isto pitanje.

Za vrijeme tih otezanja nadbiskup je Stadler još jedanput kušao nagovoriti splitskog biskupa da njegov ritual prihvate splitski i ostali dalmatinski biskupi. On, naime, 1892. godine piše Nakiću: „Naš Ritual osim nutarnje vriednosti ima i tu vanjsku, što se mi četiri biskupa sjedinismo u njemu: bez sumnje je to riedkost. U ovo vrieme razdora, nije li upravo nužno, da se biskupi čim više sjedine u liturgičkih knjigah? Zato je moja želja i bila, da se svi biskupi Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine u Ri- tualu slože. Ja sam to i pokušao, kako i Vi to dobro znate. Mislim bez sumnje, da Vam je to pokojni zadarski nadbiskup kazao. Nije mi na žalost pošlo za rukom. A što sada prieči, da se biskupi dalmatinski nama priključe, pošto su Bosna, Hercegovina i Dal- macija u mnogo čem bile duhovno vezane? Evo što ja savjetujem. Pišite u Rim, neka Vam dadu dozvolu, da se smijete našim Ritualom služiti. Ako ga Vi dobijete, poslužiti će se njome bez dvojbe i ostali biskupi dalmatinski, tim više što se dubrovački biskup u svojoj biskupiji njime već šest godina služi. To će potaknuti bar Rim, da o stvari odlu- či. Ja sam pridržao jedno 400 primjeraka našeg Rituala nevezanih s razloga, što sam odlučio dati iz njih iztrgnuti sve, što bi sv. Stolica zabacila, te bih dao umetnuti ono, što sv. Stolica iziskuje.“⁵¹

47 *Dr Ante Katalinić* (1865–1945), profesor na Centralnoj bogoslovskoj skoli u Zadru

48 *Pismo Parčića* od 20. IV. 1892. u poziciji 155 b.b.

49 *Pismo biskupa Nakića* od 20. IV. 1892. br. 1032

50 *Posjetnica Il Cardinale Aloisi Masella* u poziciji 155 b.b.

51 *Pismo nadbiskupa Stadlera* od 8. XI. 1892. u poziciji 155 b.b.

Ne znamo što je Nakić odgovorio Stadleru, ali je Parčić 10. rujna 1893. javio Nakiću iz Rima: „Od prilike do mjesec dana nadam se, da će bit dotiskan kod ovdješnje Propagande Rimski Ritual (čega Vam ovdje uklapam naslovni List). Tiskovni trošak nije na se poduzela Propaganda, nego je privatnom nakladom izdan; zato evo ovo Vam, dostavljam do znanja, da naručbe upraviti izvolite na mene dolje podpisanoga; a to na dobu, prije nego ih uručim knjižarom na rasprodavanje”.⁵² Uklopljeni naslovni List glasi: *Rimski Ritual (Obrednik) izdan po zapoviedi Sv. Oca Pape Pavla V a pomnožan i poizpravljen Benediktom XIV čestite uspomene s Dodatkom raznih novih blagoslova – U Rimu, Tisak Sv. Shora „de Propaganda fide” 1893. Na III strani + Gregorius Archiepiscopus* (tj. Grgur Rajčević) daje svoj *Nihil obstat*, a tajnik Propagande dodaje svoj *Imprimatur*. Džepni format iznosi 11x18 cm.

Parčić je 27. studenoga 1893. javio Nakiću: „Evo sad je tiskanje sasvim svršeno, i ovih dana gledat ću odpremati naručbe”.⁵³ Međutim, prva je narudžba stigla u Split u svibnju sljedeće godine.⁵⁴ Toga mjeseca splitski je ordinarijat okružnicom naredio svećenstvu združenih biskupija kako se pri javnom bogoslužju treba da služi novim izdanjem rituala, koji će se jedini smatrati liturgičnom ritualnom knjigom. Ujedno je naredeno crkvinarstvima da ga što prije nabave za svoje crkve. Cijena je vezanom u kožu 3.40, a prostom 2.50 forinta.⁵⁵

Biskup je Kalogjera obavijestio da će novo izdanje rituala biti lijep pretisak starog pisan novim pravopisom. Što se tiče ljepote, taj je prvi zahtjev ispunjen za ono vrijeme doista ugodnom tehničkom opremom s crvenim naslovima, inicijalima i rubrikama te notnim umecima. Drugi je zahtjev premašen. Parčić nije pretiskao stari tekst, već ga je stručno preveo prema najnovijim latinskim izdanjima. Osim toga, dometnuo je *Dodatak* s podnaslovom *Bogoslovni odobreni po Sv. Stolici*, u kojem je nanizao četrdesetak novih blagoslova za razne predmete. Što se tiče pravopisa, stari je ritual bio ureden dijelom fonetski, a dijelom etimološki, ikavicom uz primjesu ijekavice i bez dijakritičkih znakova. Parčić je pak upotrijebio čisto etimološki ijekavski (točnije: *iekavski*) pravopis s modernim nadrednim znakovima na slovima i vokalnim *r* bez popratnog samoglasnika.

U tiskanom materijalu i, mnogo više, u službenom i privatnom dopisivanju oko novog izdanja našeg rituala, susrećemo tu knjigu pod raznim imenima. Budući da bi nekoga mogle interesirati i najmanje razlike u brojnim nazivima predmeta, o kojemu se toliko pisalo, ovdje ćemo ih sve pobrojiti. Kroz četvrt stoljeća, koliko je prošlo od prvog poziva na pretplatu do tiskane knjige u ruci svećenikovoju, pisalo se talijanskim i hrvatskim jezikom, i to u prvoj polovici toga razdoblja više talijanski, a u drugoj više hrvatski. Stoga ćemo ovdje navesti najprije talijanska, pa hrvatska imena neznajući za svako ime samo po jedan izvor odakle je uzeto.

52 *Pismo Parčića* od 10. IX. 1893. kod BOS br. 2627

53 *Pismo Parčića* od 27. XI. 1893. kod BOS br. 3608

54 *Pismo Parčića* od 28. IV. 1894. kod BOS br. 1286. BOS 28. V. 1894. br. 1464

55 BOS 28. V. 1894. br. 1464

FALIJANSKA (I LATINSKA) IMENA:

- Rituale* (Sjemenište u Priku 16. I. 1876. br. 7)
Rituale Romano (Vicedekanat, Zvečanje, 28. XI. 1873. br. 163)
Rituale Romano Illirico (Dekanat omiški, 9. I. 1874. br. 301/73)
Rituale Romano-Slavo (BOK, 12. I. 1874. br. 17)
Rituale Romano in slavo (Nadb. Rajčević, 30. I. 1892. kod BOS pos. 155 b.b.)
Rituale Romano in lingua slava (BOT, 19. XII. 1893. br. 2329)
Rituale Illirico (BOS, 14. X. 1869. br. 1991)
Rituale Slavo (BOS, 30. XI. 1875. br. 908)
Rituale Slavo Romano (Vicariato Gen. Macarsca, 16. XII. 1873. br. 662)
Rituale in idioma slavo (BOS, 30. XI. 1875. br. 908)
Rituale in lingua slava (BOS, 17. III. 1876. br. 288)
Rituale in lingua volgare (BOS, 2. VII. 1886. br. 2026)
Rituale Slavico-meridionali idiomate (Nadb. Rajčević, na str. III novoga izdanja)
Nuovo Rituale Illirico (Dekan. Makarska 12. IX. 1879. br. 145)

HRVATSKA IMENA:

- Rimski Ritual* (naslov novog izdanja)
Rimski Hrvatski Ritual (Nadž. U. Makarska, 17. VII. 1894. br. 328)
Rimsko-Hrvatski Ritual (Ž.U. Ričice, 25. IX. 1894. br. 59)
Rimski Ritual u slavjanski jezik (Ž.U. Sinj, 19. XI. 1873. br. 230)
Rimski Ritual na hrvatskom jeziku (Ž.U. Katuni-Kreševo, 13. VIII. 1894. br. 73)
Rimski Ritual spisan hrvato (Urlić, kap. Zelova, BOS, 14. II. 1896. br. 492)
Rimski Obrednik (BOS, 14. II. 1896. br. 492)
Rimski Obrednik na hrvatskom jeziku (BOS, 8. V. 1891. br. 1222)
Rimski Hrvatski Obrednik (Ž.U. Dubašnica, 7. VIII. 1895. br. 80)
Ritual Rimski (BOT, 5. I. 1874. br. 24)
Ritual Rimski u dalmatinskom jeziku (BOSM, 10. I. 1874. br. 36)
Ritual u slavjanski jezik (Pismo A. Kraljevića, BOS, 26. I. 1874. br. 290/1874)
Ritual Hrvatski (Ž.U. Grab, 8. VII. 1894. br. 79)
Ritual Hrvatski (Ž.U. Dicmo Gornje, 28. VII. 1894. br. 52)
Ritual Novi (Crkovinarstvo, Blato, 13. VI. 1880. poz. 155 b.b.)
Hrvatski Ritual (BOS, 18. I. 1892. br. 209)
Hrvatski Rimski Ritual (BOS, 28. V. 1894. br. 1464)
Hrvatski Ritual Rimski (Nadž. U. Makarska, 9. VI. 1894. br. 260)
Hrvatski Novi Ritual Rimski (Ž.U. Zagvozd, 28. IX. 1894. br. 80)
Hrvatski Obrednik (List Biskupije, 1879. br. 2, str. 14)
Obrednik (u naslovu novog izdanja)
Obrednik Crkovni (Ž.U. Dobranje, 20. III. 1879. br. 12)
Novi Obrednik (Crkovinarstvo, Katuni-Kreševo, 3. VII. 1880. poz. 155 b.b.)
Novi Ritual (Ž.U. Rogoznica, 4. VIII. 1894. br. 64)

Novi Rimski Ritual (BOS, 25. VII. 1893. br. 2627)
Novi Ritual Rimski (Ž.U. Novasela, 12. VIII. 1894. br. 52)
Novi Hrvatski Ritual (Obći Provikarijat, Trogir, 10. XI. 1893. br. 423)
Novi Hrvatski Rimski Ritual (Nadž. U. Omiš, 17. XI. 1893. br. 588)
Slovinski Ritual (BOS, 18. I. 1892. br. 209)
Trebnik Rimski (La Dalmazia Cattolica g IV, br. 48, str. 387)

RESUME

En 1640, la Propagande inprina, pour la première fois, le Rituel romain traduit en croate par le jésuite Bartol Kašić. Une deuxième édition parut à Venise, en 1827, d'après la traduction de Pavao Klement Miošić, qui devint par la suite l'évêque de Split (1830–1837).

L'étude ici présentée rapporte l'histoire des dispositions en vue de préparer une troisième édition du Rituel en langue croate. L'édition précédente étant déjà épuisée, Marko Kalogjera, évêque de Split (1866–1888), prit en 1869 la décision d'entreprendre une nouvelle édition du Rituel en croate moderne. Dans une lettre circulaire, l'évêque de Split fait part de son intention à tous les évêques croates en Dalmatie.

En s'assurant des abonnés, monseigneur Kalogjera écrit à la Congrégation des rites (1874) afin de savoir si les dispositions de 1835, qui interdisent les „formulae sacramentales... vernaculo sermone”, concernent également la langue croate. Dans sa lettre à la Congrégation, l'évêque de Split souligne les avantages spirituels de son édition. Malgré plusieurs démarches, il n'eut aucune réponse de ladite Congrégation.

Cinq ans plus tard, lors de son voyage à Rome, l'évêque Kalogjera sut finalement que la Congrégation de la Propagande allait financer une édition croate du Rituel romain.

Dans l'espoir de réaliser son propre édition, l'évêque de Split refusa un travail en commun que lui proposa l'archevêque de Sarajevo Josip Stadler.

L'entreprise du monseigneur Kalogjera, décédé en 1888, poursuivit son successeur Filip Franjo Nakić (1889–1910). Le philologue croate Dragutin Parčić, chanoine de l'église croate de Saint Jérôme à Rome, proposa alors à l'évêque Nakić sa propre traduction dudit Rituel. Il informa aussitôt l'évêque de Split que pour une édition de ce genre suffit le „nihil obstat” d'une autorité ecclésiastique quelconque. Le chanoine Parčić demande qu'on ajoute à sa traduction les formulaires des bénédictions accoutumées en Dalmatie. L'évêque Nakić s'adressa ensuite au franciscain Gabro Puratić pour en avoir son avis sur la qualité de la traduction de Parčić. Le Père Puratić lui proposa alors la publication d'une rédaction paléoslave en caractères latins. Une deuxième proposition de l'archevêque Stadler échoua de nouveau.

Enfin, en 1893, le chanoine Parčić annonça à l'évêque de Split que la Propagande imprime déjà sa traduction du Rituel romain. Cette nouvelle édition croate avait, en effet, le „nihil obstat” de l'archevêque de Zadar Grgur Rajčević et l'„imprimatur” du secrétaire de la Propagande. Ainsi, après un quart de siècle de péripéties, le nouveau Rituel romain arriva enfin entre les mains de ses destinataires. Son appendice avait toutes les bénédictions accoutumées en Dalmatie, approuvées par le Saint-Siège. En 1894, l'évêque Nakić décréta à son clergé d'utiliser cette nouvelle édition dans les églises du diocèse de Split et de Makarska.